

A VÁROSI LEGENDÁK ÉS SZEPTEMBER 11-E

KUTASSUK, VAGY NE KUTASSUK?

Talán nem fölösleges a figyelmeztetés, hogy sajátos kutatási témáról esik szó az alábbiakban. Tulajdonképpen már maga az is kérdéses, valóban tudományos kutatásra méltó témáról van-e szó? Városi legendákról beszélünk, homályos és gyanakvást keltő tárgyról, amelynek tudományos tárgyalása legalább két okból is megkérdőjelezhető.

Egyrészt – a városi legenda fogalma is eléggé nehezen körvonalazható – eredeti elterjedtsége szerint rendkívül szétágazó lehet: különböző modern mítoszok, legendák, mesék és történetek. Minek tekintjük őket? Hihetetlenül alaposan kidolgozott, egy titokban működő kis közösség által terjesztett tudatos manipulációknak?¹ Elmebeteg írók elszabadult fantazmagóriáinak? Modern, nagyvárosokban terjedő, körüljárhatatlan folklórkinccsnek? Vagy mindennek együttvéve? (Egyébként, talán így járunk legközelebb a valósághoz.)

Másrészt, éppen a fogalom tisztázatlansága miatt nehéz eldönteni, pontosan melyik tudományterület „fennhatósága” alá tartozik a városi legendák kutatása. Hiszen, figyelembe véve a városi legendák születésének, keletkezésének okainak, népszerűségének és változásainak kérdéseit, számos tudomány ismerőjének kell lenni ahhoz, hogy mindenre választ adhassunk. A városi legendák kutatója egyszemélyben folklórkutató, történész, kulturális antropológus, irodalomtörténész kell, hogy legyen – és még csak nem is soroltuk fel minden szóba jöhető tudományterületet.

Ráadásul – s itt ismét visszatérünk az eredeti kérdéshez – érdemes-e kutatni a városi legendákat?

Kétes eredetű, a nagyvárosi folklórba gyakran manipulatív módon „besikerített” diszciplinát lássunk-e benne, amely legfeljebb a televízió ismeretterjesztő műsoraiban jelenhetne meg természetesen (a kétféjű borjú és a fogtomásával URH-adót vevő különcc mellett), vagy pedig valóban kutatásra érdemes témát: spontánul kialakult és jól meghatározott jellegzetességei alapján minden mástól elkülöníthető legendarendszert.

Maga a fogalomra alkalmazott meghatározás is vitatható, hiszen nem más, mint az angol kifejezés, az „urban legend” tükörfordítása. És bizony még angol nyelvterületen is akkor futhatunk bele a legvalószínűbben, ha tini-horrorfilmet nézünk, vagy egy már inkább felnőtteknek valót, ahol a szőke antropológusnőt üldözi az életre kelt folklórszörny, akinek borzalmas szokásai szájról szájra terjednek a zsúfolt lakótelepeken és a sötét mellékutcákban.² De legutóbb például akkor találkoztam a kifejezéssel, amikor egyik ismerősöm városi legendaként aposztrofálta azt a tudományos tévhitet, miszerint az eszkimóknak harminc kifejezésük van a hóra.

* *Főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola.*

¹ *Nem akarunk saját mondandónkba vágni, de a későbbiekben szó lesz majd arról is, hogy a városi legendák egy része összeesküvés-elméleteken alapul. Ez a feltevés is nagyon annak hangzik.*

² *Ha nem hiszik, kapcsolják be a tévét este tíz után. Freddy Kruger, Kampókéz, a zölden vigyorgó zombi, Hasfelmetsző Jack reinkarnációja, vagy a már többször is megölt baltás gyilkos, aki juszt sem akar újra meghalni, viszont sátánian röbög – legalább annyi esélyünk van őket látni, mint Steven Seagal rezzentlen képét és méretes pofonjait.*

Ennek a tanulmánynak nem az a célja, hogy a városi legendákat kanonizálja. Legfeljebb néhány jellegzetességet, az osztályozásnak egy lehetséges módszerét villanthatja fel. A további feladat már jobban képzett tudósokra vár – vagy a téma továbbra is az aztékok réz-cink elemei és az egyiptomiak fekete mágiája mellé kerül a „Féltudományos” feliratú kartotékrendszerbe. Hátha ismét arra jár Erich von Däniken.

A városi legendák esetében mindenekelőtt azt lenne fontos körüljárni, pontosan *mik* is ezek? *Honnan* jönnek? *Miért* alakulnak ki? *Hogyan* keletkeznek? *Miről* szólnak?

MICSODA?

Amennyiben a városi legendákat mítosznak tekintjük, legalább részben el kell határolódnunk a mítosz klasszikus meghatározásától, amely leginkább vallási rendszerekkel összefüggésben említi ezt a fogalmat. A modern terminológia már legalább öt meghatározást ad a mítosz fogalmára – ezekben azonban mindenképpen megtalálható egy közös elem: mítosznak tekinthetők mindazon *rendszerbe foglalható bitek*, melyek *egy bizonyos közösség számára evidenciának számítanak, és segítenek a közösség megválaszolatlan kérdéseire megnyugtató, de egyáltalán nem racionális válaszokat adni.*

Az idők kezdete óta minden közösségnek és kultúrának szüksége volt egy jól meghatározott mitológiai háttérre – bizonyosfajta szervezett vagy szervezetlen hitre, vallásra, vagy legalábbis legendák és mítoszok laza szövevényére. Ezek a rendszerek adtak választ életük mindennapi kérdéseire, magyarázatot a világ rejtélyeire. Legendák és mítoszok azóta léteznek, hogy Krrugh, az őseMBER kitalálta, vajon hová tűnik éjszakánként a nap, mitől világít a tűz, és mi történik éjjel, ha elalszik a barlangjában. Különösen ez utóbbi izgathatta a fantáziáját. Hiszen alvás közben nincsen ébrenlétével összeköthető tudatánál, nem vesz tudomást a külvilágról, mégis képek villannak fel előtte, melyek legfeljebb laza összefüggésben vannak a nappal tapasztaltakkal. Másnap, ébredés után azonban újra elkezdődik furcsa és megmagyarázhatatlan eseményekkel teli élete. És mi történik akkor, ha az véget ér? Újabb, mélyebb álom köszönt rá? És abból vajon mikor várható ébredés?

Az animizmustól a kereszténységig számos hit- és vallási rendszer próbált választ adni a folytonosan megújuló kérdésekre. Mihelyt valamelyiket sikerült megválaszolni, azonnal újabbak merültek fel. Időnként nem is volt más megoldás, mint a vallási rendszer hihetetlen kiterjedtségével, újabb és újabb mítoszok beolvasztásával reagálni arra az emberi tulajdonságra, hogy folyamatosan új és új kérdéseket akarunk feltenni. Egyes – zűrzavarosabb – korokban, mikor az emberek életét egyszerre több hitvilág is meghatározta, a kanonizált vallási rendszereken kívül még számos legenda és mítosz szolgált arra, hogy magyarázni próbálja a megmagyarázhatatlant.

A világtörténelem során legalább két korszakról biztosan tudjuk, hogy kanonizált vallási rendszere minden „különutas” megoldást magába olvasztani vágyott vagy kényszerült. A császárság kori Római Birodalom esetében, ahol minden meghódított nép isteneit beemelték a római panteonba, a főisten Jupiter Omnipotens et Maximust számos kis isten vette körül. Hitvilágukban még az őv megkötésének és a haj felkötésének is külön istene volt, az útkereszteződéseket és házakat pedig a csak többes számban emlegetett Lares et Penates védték. Nem meglepő, hogy a rómaiak a kereszténység istenét is bevették volna panteonjukba. Ennek azonban útját állta a keresztények egyisten-hitű csökönysége, az „elfajzott” istennel való szembenállásuk.

Néhány évszázaddal később azonban az egy- és többistenhit csatájából győztesként kikerülő kereszténységnek kellett ugyanezzel a problémával megbirkóznia. A korai középkor kereszténységébe a mai ember számára hihetetlen módon vegyült bele a kelta mondavilág, a pogány magyarok számos lidérce és boszorkánya, a római hitvilág házi-szellemei. A démonokban, az ördögök légióiban, a pokolbeli urakkal trafikáló boszorkányokban való hit még a pár századdal ezelőtt felvilágosult keresztényekben is elég erős volt ahhoz, hogy miközben Johann Sebastian Bach a Máté-passiót komponálta, Szegeden tizenhét embert égessenek meg boszorkányként. (Természetesen a két esemény között semminő okkult összefüggés nincs – csupán a világ sajátos furcsaságára próbáltunk itt rámutatni.)

A XIX. és XX. század újabb vallási krízishelyzeteket teremtett – nem csoda, hogy az „új vallások” címszó alatt legalább harminc is megjelenik a vallás-lexikonokban. És ebben az esetben még csak a legelterjedtebbeket veszik számításba, mint például a Haré Krisna-hitet, melyet a hinduizmusra alapozva, de csak 1966-ban alapítottak, ráadásul éppen New Yorkban. A gombamód burjánzó szekták között olyanok is vannak, melyek városi legendákra alapozzák a létüket. Mindenképpen ide tartoznak például azok, melyek a földön kívüliek eljövételére várnak. Ezek egy része sajnos nem elégszik meg a várakozással – a tömeges öngyilkosságok, melyeket időnként borzongva nézünk a híradókban, a más bolygón és új testben való újjászületés reményében történnek.

MIÉRT?

Bár ez a XIX. századra is érvényes, a XX. esetében már mindenképpen megállapítható, hogy a hitbéli krízishelyzetek szinte kizárólag városokban jelentkeznek. Nemcsak vallási krízishelyzetekre gondolok itt: jelenkori meséink, történeteink, mindaz, amit rettegve vagy/és élvezettel hallgatunk, amit elhiszünk, és nem hiszünk, a városokhoz kapcsolódik. A világ lakosságának egyre nagyobb hányada él egyre nagyobb városokban, nem csoda, hogy a saját lakóhelyükhöz kapcsolódó, a mában vagy legfeljebb a tegnapban játszódó történetek kerülnek be a városi legendák körébe. Persze a történetek egy része a múltra utalva próbál hitelességet szerezni magának³, de általában ezek is újonnan keletkeztek. Különösen az egyetemeken, kollégiumokban és campusokon kialakuló városi legendák ilyenek, de ezek amúgy is közelebb állnak az anekdota fogalmához, és inkább egy szűk kör történetei. Városi legendává elsősorban az teszi őket, hogy „mindenki jobban tudja”, hogyan is történt, mikor és kivel.

A legendák helyszíneinek városokra (és különösen nagyvárosokra) való transzponálódása azonban nemcsak annak köszönhető, hogy egyre többen lakunk azokban. Egy barátom említette (mivel nem tudtam utánanézni, lehetséges, hogy ez is városi legenda – bár nemcsak hogy logikusan hangzik, de semmilyen városi legendára jellemző horrorisztikus vagy összeesküvés-ízű konnotációja sincs), miszerint német kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy az ember még mindig falkában gondolkodik. Életünk egy-egy pillanatában öt jó barátunk van és kétszáz viszonylag jó ismerősünk (akiket pontosan be tudunk azonosítani, és elég gyakori kapcsolatban vagyunk velük). Ehhez képest még Budapestnek is kétféle lakosa van, nem beszélve Los Angelesről vagy Londonról (vagy/és a fejlődő országok megapoliszairól). A felgyorsult technológia segítségével egyre több emberrel találkozunk (gondoljanak csak a metrók mozgólépcsőin fel-alá özönlő tömegre), és egyre kevesebbet ismerünk közülük. Ez törvényszerűen bezárkózáshoz, elidegenedéshez, gyanakváshoz vezet, alapvető szükségleteink azonban ugyanazok vagy majdnem ugyanazok maradnak. *Agresszió-, kukkolás- és meseszükségletünk gyakorlatilag nem változik*, csak a levezető csatornák módosulnak. 1483-ban még a saját kezű megkövezés jelentette ugyanannak a szükségletnek a kielégítését, mint 1793-ban a kötögetés a guillotine körül – mindez 2003-ra a valóságshow-k kiszavazási részének bámulásává alakult. A mindenhol érkező agresszió félelmet kelt, a sok idegen pedig, akikkel nap mint nap találkozunk, gyanakvást. *Minél nagyobb és hidegebb a város, annál több a legenda*. Bár a nyilvántartott és emlegetett városi legendák nagy része az Egyesült Államok nagyvárosaiból „szabadul ránk”, ezek korántsem bírnak olyannyira erős mítoszteremtő erővel, mint például Brazília fővárosának, Brasíliának a történetei. Brasília a legjobb példa arra, miket eredményezhet az intézményesített elidegenedés. Ehhez azonban ismernünk kell a város történetét is.

Brazília új kormányzati székhelyeként csak 1956-ban kezdte építtetni Juscelino Kubitschek Oliveira elnök a várost, mely alig egy-két évtizeden belül kitermelte a maga legitimációs mítoszait. A brasíliai mítoszok burjánzásának oka maga a város – gyakorlatilag a semmi közepén, nagyra törő tervekkel és az egész város architektúráját egyetlen tömbként felfogva készült el a mű. Lúcio Costa várostervező egy óriási madár körvonalait képzelte el a város alaprajzáként, tágas sugárutakkal próbálta eleve kiküszöbölni a közlekedési gondokat. A steril, modern épületek alapanyaga acél, üveg, és rengeteg beton. A végtelenségig vitt elidegenedés lombikvárosában azonban hihetetlen igény lakik arra, hogy önmagát legitimálja, hogy életet lopjon a betonkolosszusok közé: több mint hétszáz szekta, csodadoktorok, misztikus csoportok és egyetek változtatják a világ talán leginkább okkult városává. Roppant mennyiségben burjánznak Brasíliában a számmisztikai spekulációk, városi legendák. Itt csak két igen jellemző mítoszt emelünk ki: az egyik szerint a város tulajdonképpen egy gigantikus úrhajó, melynek tervét Kubitschek elnök a földön kívüliektől kapta; a másik mítosz pedig éppenséggel azt állítja, hogy a dalai láma megjövendölte, miszerint Tibetet elpusztítják „a gonoszság erői”, és a világ szellemi központja egy dél-amerikai fensíkon lesz...

³ Például az a klasszikus városi legenda, melyben az oxfordi diák sört és sült csirkét kért vizsgáztató tanárától egy rég elfelejtett és sose érvénytelenített négyszáz éves törvény szellemében. A történet már az összes elképzelhető régi angol egyetemen kapcsolatban elhangzott. (A városi legenda folytatása sem érdektelen: a diák végül beérte sült csirke helyett egy szendviccsel is. Következő vizsgáján azonban megbüntették őt fontra, mert elfelejtett kardot kötni...)

HOGYAN?

A városi legendák esetében talán a származásukat a legnehezebb megállapítani. A „*reális esemény? városi legenda*” folyamat fordul elő a leggyakrabban. Természetesen ez esetben csak a legenda alapjaként szolgáló reális esemény valamelyik aspektusa, egyetlen összetevője származik át a legendába. A kiváltó esemény végül általában dimenzióját tekintve eltörpül a városi legenda mellett. Nagyon gyakori ugyanis a fikció és a valóság közötti határ elmosódása – végül is, *a történetek emiatt válnak legendává* – és ezt ráadásul gyakran tudatos manipuláció eredményezi. Számos irodalmi mű köszönheti városi legendának a születését, és számos városi legenda indul irodalmi alapról. Időnként még azt is nehéz megállapítani, melyiküké a létezés elsőbbsége. Különösen Stephen King történeteinél gyakori, hogy alig ismert városi legendát forgat vissza az irodalomba és tesz ez által még ismertebbé.⁴ Vannak azonban még a városi legenda › irodalmi mű⁵ és irodalmi mű › városi legenda folyamatnál bonyolultabb esetek is. Példaként most néhány ilyen említünk meg.

Néha a reális események városi legendává alakítása termeli ki végül annak irodalmi változatát; *”reális esemény › városi legenda › irodalmi mű”*. Hasfelmetsző Jack kétségkívül létező személy volt, a kilétével kapcsolatos feltételezések azonban már a városi legendák körébe tartoznak. Carl Sargent és Marc Gascoigne 2054-ben játszódó technofantasyje, a *Véres utcák*, már nem is az eredeti, hiányos történetre, hanem éppen a hiánypótlás kedvéért keletkezett városi legendára épül.⁶

Az sem példa nélkül való, hogy a történet bumerángja az *”irodalmi mű › városi legenda › irodalmi mű”* parabolát írja le. Jan Wierus 1583-as *Pseudomonarchia daemonum*-jában közli, hogy Belzebub csatlósai közül a franciaországi lelkek elkarhóztatásáért Belphegor fődémon felelős. Pár évszázad, és a XX. század elején Belzebub már kilökődött a legendából. Csak Belphegorról, a Párizsban csatangoló démonról esik szó – és innen már igazán csak egy ugrás és néhány évtized a *Belphégor, a Louvre fantomja* című sorozat, majd a meglehetősen kaotikus 2001-es mozifilm, Sophie Marceau-val és Frédéric Diefenthalal.

MIRŐL?

Aki nekilát a városi legendák vizsgálatának, az mindenekelőtt megdöbben, megrökönyödik, rosszabb esetben megijed (vagy elröhögi magát). A témák sokrétűsége, a hihető és hihetetlen események keveréke, a félelem, gyanakvás és pletyka alkotta zűrzavar részben szánalmas, részben ijesztő – ráadásul egész racionális gondolkodásunkat próbára teszi. Nem szabad a történeteket mikroszkóp nélkül szemlélni; nem szabad megfogni a legendákat másként, mint csipesszel; kartotékolók, kutatók szemével kell rájuk nézni.⁷ Ez az egyetlen módszer arra, hogy a városi legendák káoszában némi rendet teremthessünk.

⁴ *Még akár azt a feltételezést is megkockáztathatjuk, hogy ennek köszönhető a regények hatása: homályos emlékeinkre és félelmeinkre építkeznek, ezeket váltják valóra. Christine, a gyilkos autó története a technológiától való félelmet lovagolja meg és gerjeszti tovább. És a Ragyogás történetét is könnyen megérti és ártettegi bárki, aki szembesült már azzal, hogy a többi ember hiánya talán még nyomasztóbb, mint a jelenlétük.*

⁵ *Ilyen esetben irodalmi műnek tekintek esetleges filmforgatókönyveket is. Persze, ezek irodalmi műbecse megkérdőjelezhető – de ne felejtjük el, hogy például William Faulkner is írt forgatókönyveket.*

⁶ *Aki esetleg még nem ballott volna róla: Hasfelmetsző Jack kiblenléte talány maradt, senki nem tudja, miért kezdett gyilkolni és miért hagyta abba váratlanul az őt (esetleg hét) londoni prostituált életét követelő bestiális gyilkosság sorozatot. Feltételezik, hogy saját halála akadályozta meg a folytatásban. És hogy ki lehetett? A leginkább közkeletű városi legendák az angol királyi család egyik tagjára (konkrétan Albert Victor Christian Edward Windsorra, Clarence hercegére) mutogatnak...*

⁷ *Néha ez sem segít. Kutatásaim során beleütköztem egy olyan (Nyíregyházán terjedő, és a Keleti pályaudvarhoz kapcsolódó) városi legendába, mely különösen gyomorforgató módon részletezte, hogyan kapott valaki szifiliszt a gyrosöntetbe került nyolcféle(!) ondótól. Azóta még nem ettem gyrost a Keleti környékén.*

Eddigi tapasztalataink alapján a városi legendák három kategóriába csoportosíthatók, és nagyon ritka az olyan, mely mindháromból kilóg (legfeljebb a campusok és egyetemek legendái – ezek azonban, mint már említettük, sokkal közelebb állnak az anekdota, mint a városi legenda fogalmához).

Lássuk hát őket.

1. A modernizált rémtörténet

Semmi sem változott. Legfeljebb annyi, hogy a „jövőbe látás” helyett a *clairvoyance*, a „varázsló” helyett az *extraszenzoriális percepcióra képes egység*, „lúdvérc” helyett a *paranormális jelenség* fogalmát használjuk. A folyó rettegett vízi szörnyét felváltották a csatornarendszerben lakó aligátorok és a lefolyóból felbugyborékoló emberevő zöld szmöttyő. A törökök és mongolok helyett sorozatgyilkosoktól és örültektől rettegünk. Minden elképzelhető félelmünk megmaradt, csak a csatornák módosultak. Nem az ördög a legfélelmetesebb, hanem a sétáló múmia, és más kedves úriemberek.⁸

És olyasmis is van, ami még csak nem is módosult. Az 1503-ban született francia fizikus és asztrológus töretlen derűvel mosolyog a szakállába. Nostradamus próféciaínál nincs tartósabb gumicsont.

2. Az összeesküvés-elméletek

A világ a vége felé tart. Meteorok, terroristák, vulkánkitörés, szökőár és a jó ég tudja, még mi fenyeget. A kormányok természetesen mindent tudnak, de nem mondják el nekünk. Majd hülyék lesznek! Inkább tovább építgetik meteor- és cunami-biztos bunkereiket, ahol átvészélhetik azt a harminc-nyolcvan évet, amíg a katasztrófa hatása elmúlik.

Minden választás manipulált, minden szórakozóhely veszélyes. Titkos társaságok uralkodnak a társadalom felett, a világot a zsidók/arabok, jobboldaliak/baloldaliak, bankárok/tudósok összeesküvése mozgatja.

Vagy a paranoia.

3. A techno-mítoszok

A technika fejlődése sokkal gyorsabb, mint ahogy ezt ésszel képesek lennénk felfogni. A kutatások nagy részéről már nem is értesülünk. Mekkora szenzáció volt a C-vitamin vagy a penicillin – de a jelenlegi természettudományi Nobel-díjak elnyerőit már nem ismerjük, fogalmunk sincs, mivel foglalkoznak. Embert klónoznak vagy idegmérget kevernek? Kész van már a magától működő számítógép? És az önálló emberi döntésekre képes robot?

Ez az a városi legenda-típus, melynek elterjedését az Internet segíti elő leginkább. Az Internet maga is olyan technikai csoda, amelyről „dunsztunk sincs”, hogy működik.

Mindenkinek van tévéje, de legfeljebb a lakosság egy százaléka tudja, hogyan és miért működik a készülék. És amit nem értünk, attól félünk. Nem csoda, hogy a technika ijesztővé vált. A szájhagyomány már olyan technikai vívmányokról suttog, amelyeket elképzelni is alig tudunk. A mesterséges intelligencia elkészítése már csak egy lépésnyire van. Mögöttünk, ha jól hallottam valakitől, akinek igen közeli ismerősének mesélte egy részeg kutató.

Feltehető a kérdés: ugyan hová sorolnánk be a földön kívüliekről szóló történeteket a városi legenda három típusa közül? Hiszen a városi legendák igen nagy hányada foglalkozik a kis szürke lényekkel. Az amerikai fiatalok jelentős része jobban hisz az ufókban, mint Jézus Krisztus isteni létében (noha az Egyesült Államok igen vallásos ország). Viszont a legendák osztályozásakor fölösleges külön kategóriát teremteni a marslakóknak, mivel mindhárom típus történetei között vannak olyanok, amelyek a földön

⁸ Lásd a 2. lábjegyzetet.

kivüliekről szólnak. A marslakók embereket rabolnak, rajtuk kísérletezgetnek, meg akarják támadni a Földet (modernizált rémtörténet); az ufó-észleléseket minden kormány „túlságosan is” nyomatékosan cáfolja (összeesküvés-elmélet);⁹ erre pedig minden okuk megvan, hiszen a lezuhant járművek technológiáját tanulmányozzák, majd másolják le (technomitosz). Sok esetben a városi legendák nem sorolhatók be egyetlen „tisztá” típusba, inkább a három közül valamelyik kettő keverékét fedezhetjük fel bennük. Néhány példán keresztül a legegyszerűbb bizonyítani, milyen kombinációk fordulnak elő.

Technomitosz + rémtörténet

laboratóriumokban kikísérletezett vírusok (viperával keresztezett pítionok, mutáns legyek, stb.), melyek rászabadulnak a mit sem sejtő lakosságra;

ózonlyukak miatt megkerült gyilkos méhek, hangyák, galambok, melyek rászabadulnak a stb. stb.

Összeesküvés-elmélet + technomitosz

réges-rég elkészült már a környezetkímélő energiát szolgáltató perpetuum mobile (vagy vízzel hajtható autó, napelemként funkcionáló falfesték, a rák és az AIDS olcsó gyógyszere), de az energiavállalatok/olajkonzernek/gyógyszergyarak megszerezték a szabadalmat, megölték a tudóst – majd meglátjuk, hogy ha végképp elérkezettnek látják az időt, mennyi pénzt fognak elkérni érte;

minden terrorista hihetetlen fegyverezéssel rendelkezik – egyszerűen azért, mert a fegyvergyárak ilyen módon tesztelik az új termékeket.

Rémtörténet + összeesküvés-elmélet

egész városok lakosságán kísérleteznek lelkiismeretlen tudósok – ivóvízbe, levegőbe keverik a karcinogén anyagokat, majd a beavatott orvosok végzik az adatgyűjtést, a mit sem sejtő áldozatokon;

egyes bárókban csak egy szúrást érez a tömegben nyomakodó vendég, aztán kevés idő múlva rájön, hogy drogfüggővé vagy AIDS-essé vált (ugyanebbe az altípusba tartozik a már említett gyrosöntet története is).

NEW YORK ÉS A WTC

Városi legendák tömkelege keletkezik „a nagy almában”, és talán még ennél is több szól róla. Sajátos circulus vitiosus alakul ki az egymást gerjesztő legendák és a visszakövethető szerzővel rendelkező történetek között: mintha mindegyik azon igyekezne, miképpen tud rálicitálni a másikra.

New Yorkot eddig megszámlálhatatlan esetben tették a földdel egyenlővé. Csak hogy az elmúlt évtized filmjeit idézzük föl: jöttek a földön kívüliek (*Függetlenség napja*), jött a meteorzápor (*Armageddon*), a meteorzápor és a cunami (*Deep Impact*), a földrengés (*Daylight*), *Godzilla* a hasonló című filmben, sőt még a mutáns csótányok is (*Mimic – a júdás-faj*). A terroristák pedig átlagban félévente egyszer tették tiszteletüket.

⁹ Valószínűleg a legbíresebb eset az 1947-es roswelli ufó-észlelésé. Az Egyesült Államok hadseregének hivatalos közleménye szerint egy meteorológiai ballon zuhant le. Persze minden felvilágosult ember tudja, hogy a lezuhant ufó legénységéből egy túlélő is maradt, akit szupertitkos laboratóriumban őriztek/öriznek az „51-es körzet” néven ismert földalatti komplexumban. Roswell igazi zarándokhellyé vált, a szuvenir árusok és éttermek örömeire.

A World Trade Center épülete szinte befejezése óta volt állandó szereplője a hasonló történeteknek. Alig két éve volt kész, és már erre mászott fel King Kong. Az Empire State Building és a Central Park után ez vált a harmadik fontos new york-i ikonná, a reklámok és a filmek központi figurájává.

Szeptember 11-e után valószínűleg éppen az okozta a városi legendákon felnőtt emberek legnagyobb traumáját, hogy mindezek a filmek és történetek újraértékelődtek, önmagukat beteljesítő jóslattá váltak. *Kollektív büntudatot váltott ki, hogy a legfontosabb helyé mitizált épülettel megtörténhetett az, amit szórakozásképpen elképzelték.* Még az is elhangzott, hogy a terroristák tulajdonképpen az amerikai filmekből vették az ötletet. Ha ez ebben a formában nem is igaz, a terroristák valóban az ikertornyok mitikus szerepét vették figyelembe. A biztonságérzet maradéka is szétfoszlott a valósággá vált városi legenda nyomában. Az esemény azonban kitermelte saját városi legendáit is. Az épületben dolgozó asszony történetét, aki megmenekült szeptember 11-én, de két hónappal később lezuhant egy repülőgéppel. A texasi fiút, aki szeptember 11-én nem ment iskolába, mert előző nap megjósolta a harmadik világháború kitörését. Az eseményt megelőző hetekben keletkezett gyermekrajzokat, melyeken lángoló repülőgépek csapódtak magas épületekbe. És még rengeteg más történetet is.

JÓSLATOK ÉS JELEK

Mint általában a hasonló események idején, számos prófécia és előjel merült fel a későbbiekben. Egy részük teljesen légből kapott. Vannak viszont olyan esetek is, melyeket csak a véletlennel tudunk racionálisan megmagyarázni. Már említettem a dallasi gyereket, aki nem volt hajlandó iskolába menni szeptember 11-én. 10-én azt is mondta a tanárainak, hogy jó lenne felhívni az FBI-t, mert másnap kitör a harmadik világháború, és Amerika veszíteni fog.

Egy brooklyni egyetemista, aki Pakisztánból vándorolt ki, három rendőrnek szólt 10-én, a tornyokra mutatva: „Látják ezeket az épületeket? Jövő héten már nem lesznek itt.” A későbbiekben ki is kérdezték, nem volt-e köze a terroristatámadáshoz. Úgy tűnik, nem volt.

Az Irakban állomásozó katonák döbbenetesen szembesültek azzal az óriás falfestménnyel, mely a WTC pusztulását örökítette meg. Azt még nem tudni, az esemény *előtt* vagy *után* készült a kép.

Persze vannak olyan sztorik is, amelyeken felváltva szörnyülködik, bosszankodik és nevet az ember. Az 1998-ban nyomtatott új húszdollárosok hátoldalán például (ha a megadott módon hajtogatja össze az ember) a lángoló ikertornyok láthatók. Gyermekkorunk „tulipánból paprika, paprikából Jancsika” hajtogatós játéka köszön vissza. És mivel minden új papírdolláros hátoldalán fákkal-bokrokkal körülvett épület áll, nem nehéz ezeket (némi ügyes hajtogatás után) füstfellegekkel körülvett magas doboztornyoknak látni.

Számos helyen jelent meg az a fotó is, melyen a Sátán képe alakul ki a felgomolygó füstből. Ezen csak első hallásra érdemes meglepődnünk. Amíg eszünkbe nem jut, hogy az emberek évszázadokon át látták a Hold felszínén Dávid királyt a citerázó Cicellével együtt mulatni.

És, ó igen, Nostradamus.

*Az Isten Városában nagy mennydörgés léssen.
Két testvért zúz szét a Káosz,
Míg az erődítmény szenved,
A nagy vezér megadja magát,
A harmadik nagy háború a városéggel veszi kezdetét.
Nostradamus 1654¹⁰*

Nehéz elképzelni, hogy egy 1566-ban elhunyt asztrológus még 1654-ben jóslatokkal foglalkozott volna. A verseik azonban még sajátosabb módon keletkezett, mint képzelnénk: a kanadai Brock Egyetem egy diákja írta bele 1997-es esszéjébe, mint a nostradamusi jóslatok homályosságának példáját – lám, ilyet mindenki tud. Az ötödik sort már egy későbbi magyarázat csapta hozzá. (Ami különösen rámutat a hamisításra: Nostradamus ugyanis *négysoros* jóslatokat írt.)

¹⁰ *A tanulmányban szereplő Nostradamus-négysorosok a szerző nyersfordításai a koholt angol eredetiből. A XVI. századi franciát nem bántottam.*

További változatok a szeptember 11-e után felfedezett próféciára:

*A kilencedik hó 11. napján
Két vasmadár csapódik két magas szoborba
Az új városban,
S a világ hamarosan véget ér.*

Vagy:

*Az új század évében kilenc hónapra
Az égből jönni fog egy nagy Rémkirály,
Az ég negyvenöt fokon lángolni fog.
Tűz közelít az új nagyvároshoz*

*York városa összeomlik,
Két ikertornyot zúz szét a káosz
Míg lezuban az erődítmény; a nagy vezér megadja magát,
A harmadik nagy háború a nagy város égésétől veszi kezdetét.*

Érezhető a „próféta” igyekezete, hogy lehetőleg mindent belezsúfoljon a felduzzasztott versbe. Még két eredeti Nostradamus-sort is. A 697. jóslat ugyanis így szól:

*Cinq et quarante degrez ciel bruslera
Feu approcher de la grand cité neuve
Instant grand flamme espars sautera
Quand on voudra des Normans faire preuue.*

Az eredeti, 697. számú jóslat első két sora köszönt vissza a koholt nyolcsoros jóslat harmadik és negyedik sorában, tovább növelve a balladai homályt. Kétségtelenül kemény munka állt az elkészítés mögött – de minek?¹¹

CUI PRODEST?

Az alcímben megjelenő latin kifejezés annyit tesz: „kinek áll érdekében?” Igen, ezúttal az összeesküvés-elméletek kerülnek sorra.

Szeptember 11-én délután besodródtam abba a Bartók Béla úti csemegeüzletbe, ahol egyetemista korom óta kávéztam és beszélgettem az ismerősökkel. Először az tűnt fel, hogy mindenki a tévét bámulja, aztán az, hogy ugyan miért ad éppen a CNN katasztrófafilmet. (Nos, ez is csak azt támasztja alá, mennyire megszoktuk, hogy elsőként a WTC-t támadják meg a marslakók, a cunami stb. Első pillantásra el nem tudtam volna képzelni, hogy igaz.) Egy kávéra mentem be, aztán órákig ott ültem, és a tévét bámultam.¹² Persze a körülöttem beszélgető emberekre is figyeltem, akik amellet, hogy vajon éppen hol vannak az Államokban élő ismerőseik, azt is találgatták, vajon kik lehettek a támadás mögött. Az arab tulaj fontosnak tartotta kiemelni, hogy reggel kilenckor történt az egész, „mikor még a zsidó irodavezetők és vállalati főnökök nem voltak bent a munkahelyükön, hogy aztán jól be lehessen mártani az arabokat”. Hónapoknak kellett eltelnie ahhoz, hogy rájőjjünk, nem ő volt az egyetlen, aki ezt a következtetést vonta le a rendelkezésre álló adatokból.

¹¹ Akit érdekel a folytatás, kattintson: <http://www.snopes.com/rumors/predict.htm>. A történet itt ugyanis még korántsem ér véget.

¹² Gondoljanak bele: hol voltak, mit csináltak, kikkel találkoztak, amikor ez történt? Jó eséllyel még mindig meg tudják mondani. A jelenség villanófény-élmékként ismert, és alig fél éve jó kis vita volt róla a Magyar Narancsban, miszerint ez is a városi legendák számát gyarapítja-e vagy valóban létező és mérhető pszichológiai jelenség, mely a poszttraumatikus stressz holdudvarába tartozik.

A bejrúti al-Manar televíziós csatorna *négyezer* izraeli illetőségű vagy zsidó vallású egyénről állította, hogy nem mentek be aznap dolgozni a WTC-ben lévő irodájukba. Arab diplomaták azt nyilatkozták a jordániai al-Watan hírlapnak, hogy ez minden bizonnyal a Shabak hírszerző szolgálat figyelmeztetésének köszönhető.

No comment. Vagy, mégiscsak. Az adatok lelőhelyének kommentárja szerint: „Halló, David Rosenberg? Itt a Moszad. Figyelj, ne menj be dolgozni kedden. Ja, újabb terroristatámadás, igen... És ne felejtse el, egy szót se erről a családnak, barátainak, vagy a munkatársaidnak.”

Azt pedig, hogy az amerikaiak maguk csinálták volna az egészet, hogy megtámadhassák Afganisztánt/ Irakot, kizsuppolhassanak az Egyesült Államokból minden moszlim bevándorlót, és elvehessenek minden olajat, még meg sem említettük.

AMI HIÁNYZIK

Eddigi kutatásaink során egyetlen szeptember 11-ével kapcsolatos városi legendát sem találtunk, amely a technomitosz típusába tartozna. Lehet, hogy nincs is. Érthető okokból nincs.

Minden mesebeli terrorista rendelkezik a legfejlettebb technikai felszereltséggel (említettük már, miért): rakétaelhárító zsebpöccökkel, gyilkos és ritka vírusokkal, üvegyanta alkatrészekből összeszerelhető fegyverrel, vagy minimum egy atombombával. A valóságos terroristáknál műanyag zsebkések voltak, töltőtollként vagy körömpiszkálóként feltüntethető, kiszűrhetetlenül apró eszközök. Nem is volt többre szükségük. Csupán csak ezek segítségével uralmuk alá hajtani egy gépet, beteljesíteni öngyilkos akciójukat. A hihetetlenül fejlett technikával felépített, irányított, vezetett repülőgép ezeknek a műanyag késeknek a hatására vált többtonnás lövedékké, pusztán a gravitációt használva a rombolásra. *Szeptember 11. a technomitosz bukása volt.*

És a továbbiakban már semmi sem lesz olyan, mint amilyen volt. Még a városi legendák sem.

Bár, ki tudja. Frankenstein doktor szörnye, a bostoni fojtogató és az Elm utcai rémálom, a megfoghatatlan és megölhetetlen szörnyek, egyaránt Halloween-jelmezként végezték. 2001 Halloweenjének legkapósabb jelmeze Oszama bin Ládén maszkja volt.

BIBLIOGRÁFIA ÉS SZABADKOZÁSOK

A fenti tanulmány a Magyar Tudomány Napja alkalmából 2003. november 3-án rendezett: *A világ 2001 után* című konferencián elhangzott előadás bővített változata.

CAVEAT

Minden diák figyelmébe: ha *eleve* írásos formában készülnek egy tanulmánnyal, ne felejtse el a hivatkozásokat! Csak a későbbiekben írásban publikált előadás esetében elég a bibliográfia is.

Jan WIERUS: *Pseudomonarchia daemonum* (a *De prestigiis daemonum* című mű függeléke, Basiliae, 1583) – idézi **RÁTH-VÉGH István:** *A Sátán és cimborái*, Pannon Könyvkiadó, Budapest, 1991.

A Brasiliáról szóló adatok lelőhelye: *Amerika – Alaszkától a Tűzföldig*, Dunakönyv Kiadó, h.n., 1992

A szeptember 11-ével kapcsolatos városi legendák lelőhelye: <http://www.snopes.com/rumors>, kivéve a „*Sátán arcképének megjelenése*”, mely www.urbanlegends.about.com/

A „magyar fejlesztésű” gyrosöntet-legenda lelőhelye: www.okorszem.hu/legends/

A „villanófény-émlék” vitája: **MÉRŐ László:** *Maga itt a tánctanár? Városi legendák*, Magyar Narancs, 2003. augusztus 14., valamint **RACSMÁNY Mihály** olvasói levele a *Magyar Narancs* október 9-ei számából.

Gerhard J. BELLINGER: *Nagy Valláskalauz*, Akadémiai Kiadó, Budapest, é.n.

Carl SARGENT–Marc GASCOIGNE: *Véres utcák*, Beholder Kiadó, Budapest, 2001.

Köszönet a **Discovery Channelnek**, a kereskedelmi televíziók éjszakai filmjeinek, valamint a **Pest Megyei Könyvtár** videotékájának.